

חנוכה ומגוון פניה

פנים רבות לחנוכה, להלן נעיין בכמה מהם.

א. מאי חנוכה?

שנינו במסכת שבת בסוגיית חנוכה (כא, ב): "מאי חנוכה?".
שאלה זאת לשלעצמה תמוהה: הרי ימי חנוכה הם ימים טובים שחוגגים אותם ישראל כבר מאות שנים, ומה מקום לשאלה "מאי חנוכה"?¹ מסתבר שקושי זה עמד לנגד עיניו של רש"י. אשר על כן פירש הוא: "מאי חנוכה - על איזה נס קבעוה". אבל הנס המוזכר כמענה לשאלה אינו נזכר בספרי התקופה; תופעה שהיא עצמה צריכה עיון.

כמענה לשאלה "מאי חנוכה", מביאה הגמ' את הנזכר במגילת תענית:

דתנו רבנן: בכ"ה בכסלו יומי דחנוכה תמניא אינון, דלא למיספד בהון ודלא להתענות בהון, שכשננסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברו מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו להדליק אלא יום אחד. נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה.

נמצא שההלל וההודיה נקבעו על נס פך השמן. וכבר תמה המהר"ל בספרו על חנוכה 'נר מצוה', היכן מצינו הלל והודיה על נס שבא לאפשר קיום מצוה:

וכי בשביל שנעשה להם נס בהדלקה, שלא תהיה בטלה הדלקה, היו קובעין חנוכה? כי מה שחייב להודות ולהלל זהו כאשר נעשה לו נס בשביל הצלתו, ולא בשביל שנעשה לו נס לעשות מצוה!²

זאת ועוד, הן נסים במקדש תופעה שכיחה היתה, ושנינו במסכת אבות (פרק ה):

1. אכן יש שביקשו להוכיח מכאן, שחכמים ביקשו להשכיח את זכר החשמונאים ומעשיהם, עד שאף פועלם יומי מועד שנקבעו בעטיים כמעט ונשכחו. החוקר הנודע גדליה אלון התמודד בצורה מקיפה עם דעה זאת, במסתו 'ההשכיחה האומה והכמיה את החשמונאים' (בתוך 'מחקרים בתולדות ישראל' כרך א, עמ' 15-25).

ראוי להזכיר בהקשר זה גם את שנאמר במסכת ראש השנה (יח, ב): "שאני חנוכה דמיפרסם ניסא", ופירש רש"י: "כבר הוא גלוי לכל ישראל ע"י שנהגו בו המצוות והחזיקו בו כשל תורה". וע"י שפת אמת (חנוכה תרמ"ד): "ענין חנוכה לא ניתן להיכתב". בכך מסביר את מיעוט הדברים לחנוכה בדברים שבכתב, ומכאן לאפשרות שתישאל שאלה "מאי חנוכה". אך אין די בכך כדי להסביר, שהרי גם המשנה נשנתה כתורה שבעל פה, וניתן היה להזכיר ענייני חנוכה והלכותיה במשנה.

2. בין שאר תשובותיו לשאלה מצויה גם זו: הנס גילה כי אף ניצחונם במלחמה נס היה. "שעיקר מה שקבעו ימי חנוכה בשביל שהיו מנצחים את היוונים, רק שלא היה נראה שהיה כאן ניצחון הזה ע"י נס שעשה ה' יתברך אלא היה זה מכוחם וגבורתם, ולפיכך נעשה הנס על ידי נרות המנורה, שידעו שהכל היה בנס מן השי"י, וכן במלחמה שהיו מנצחים ישראל היה מן השי"י". אלא שלפי זה העיקר חסר מן הספר, שכן עיקר ההלל וההודיה הוא על הניצחון וההצלה.

עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש...

ונס מיוחד מצינו במנורת המקדש:

אייר חנינא סגן הכהנים: אני הייתי משמש בבית המקדש ומעשה נסים היה במנורה, משהיו מדליקין אותה בראש השנה לא היתה מתכבה עד שנה אחרת. ופעם אחת לא עשו הזיתים שמן, התחילו הכהנים לבכות, אמר ר"ח סגן הכהנים: אני היית בבית המקדש ומצאתי מנורה דלוקה יותר ממה שהיתה דלוקה כל ימות השנה, ראה מעשה נסים.

(מדרש תנחומא, תצוה ג)

ב. אימתי קבעום לימים טובים?

עוד יש לעיין: כלום באמת לשנה האחרת נקבעו הימים לדורות? הן לא כך עולה מהמסופר בספרי התקופה. בספר מכבים א (ד, נב-נז) מסופר:

ויהי ביום החמישי לחודש התשיעי הוא כסלו... וישכימו בבוקר ויעלו עולות על המזבח החדש. ויחנכו את המזבח... ויחוגו את חנוכת המזבח שמונת ימים... ויצו יהודה ואחיו וכל קהל ישראל לחוג את חנוכת המזבח ביום החמישה ועשרים לחודש כסלו שמונת ימים מידי שנה בשנה בהלל ותודה לה'.³

כיוצא בזה במכבים ב (י, ט-יא):

ויחוגו חג לה' שמונת ימים... ויעבירו קול בכל ערי יהודה לחוג את החג הזה מידי שנה בשנה. פשטות הדברים מורה, כי כבר באותה שנה קבעו חג לדורות וקראו בכל ישראל לנהוג כן. ואפשר שיהודה ואחיו אכן קבעו באותה שנה, אך הם ביקשו גושפנקה הלכתית של חכמים, מעין מה שמצינו לגבי פורים: "שלחה להם אסתר לחכמים, כתבוני לדורות" (מגילה ז, א). אישור זה ניתן כנראה רק לשנה האחרת, כלומר מתוך פרספקטיבה של זמן, שכן חכמים בקובעם ימים לדורות מבקשים לבחון, אם הטביע אותו מאורע רישום של ממש בעם ובתולדותיו עד כדי קביעת מועד לדורות.

ג. חנוכה כתחליף לסוכות

נראה כי מפתח להבנת העניין מצוי בשני פסוקים שם בספר מכבים ב (י, ט-י):

ויחוגו חג לה' שמונת ימים כימי חג הסוכות. ויזכרו את הימים מקדם בחגם את חג הסוכות בהרים ובמערות ויתעו בישימון כבהמות שדה. ויקחו ערבי נחל⁴ וכפות תמרים וישירו שיר שבח והודיה לה' אשר נתן להם עוז ותשועה לטהר את בית מקדשו.

אותה שנה, שנת טיהור המקדש, חגגו שמונה ימים כתחליף לחג הסוכות. שכן בימי הסוכות של אותה שנה שהו הם במערות ובהרים ונבצר מהם מלקיים את החג כהלכתו, וודאי רחוקים היו משמחת החג הנתבעת בסוכות, בזכרם כי בית ה' - אשר שם יש ליטול את המינים ולשמוח⁵ -

3. הנוסח עפ"י מהדורתו של יצחק זליג פרענקיל (לייפציג תק"צ, הדפסה מחודשת ירושלים תשי"מ).

4. בנוסח במהדורת א' כהנא: "בענפי עץ עבות ובענפי הדר ובכפות תמרים בידיהם הודו לאשר הצליח דרכם...". ולא הוזכרו ערבי נחל. אכן התחליף המוצע - ענף עץ עבות - מסתבר יותר, שכן בתקופה זאת של השנה כבר קשה למצוא ענפים נאים של ערבה באזורים ההרריים, בשל השלכת, לעומת זאת בדי הדס מצויים לרוב.

5. "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים... ושמתם לפני ה' א-להיכם שבעת ימים" (ויקרא כג, מ).

משוקץ וחרב. נהגו הם אפוא כדרך שנוהגים פסח שני אותם שאינם יכולים לקיים פסח ראשון, ונטלו את ארבעת המינים, שרו הלל וסבבו את המזבח כדרך שצריכים היו לעשות בסוכות. נלהבים ונרגשים קבעו הם לחוג מעתה את שמונת הימים הללו מדי שנה בשנה וקראו לכל בית ישראל לנהוג כן.

איזה אופי אמור היה אותו חג לשאת? מה יהיו מצוותיו וסמליו? ניתן לעמוד על כך מתוך האיגרת ששלחו ליושבי מצרים (מכבים ב א, כב):

היהודים אשר בירושלים ובארץ יהודה, לאחיהם היהודים במצרים שלום וישע רב... ועתה כי יש את נפשנו לחוג את יום חנוכת המזבח בעשרים וחמישה לחודש כסלו, לא חדלנו מהודיע אתכם לחוג אותו עמנו. וחגותם אותו כימי חג הסוכות וכיום אשר מצא בו נחמיה את האש הקודש...

או בנוסח אחר מפורש יותר (מהדורת א' כהנא א, ט):

ועתה עשו נא את ימי חג הסוכות בחודש כסלו.

מסתבר כי כדרך שעשו בשנה הראשונה, כן אמורים היו לנהוג בשנים הבאות: נטילת ארבעת המינים והקפת המזבח תוך אמירת הלל. וכך יהיו שני פרקים בשנה משמשים באותן מצוות: סוכות וחנוכה. וזו סכנה רבה⁶: אפשר שלימים יהודים יתעו ויתחו: מה מקום לאותן מצוות פעמיים בשנה, ויבקשו לבטל האחת מפני חברתה. ויש לחוש שדווקא את הסוכות יבטלו. שכן, ימי חנוכה ידברו יותר אל ליבם כימים שנעשה נס בתקופתם ובבית מקדש שלהם, בעוד הסוכות הם זכר לימי עבר רחוקים מאד - ימי היציאה ממצרים וההליכה במדבר. וכבר היה לעולמים, עת קבע ירבעם לחוג את חג הסוכות שלא במועדו, אלא בחודש השמיני "בחודש אשר בדא מלבו" (מלכים א יב, לב-לג).

ד. לשנה האחרת קבעו את מצוות היום - הדלקת הנר

אפשר שסכנה זו היא שעמדה לנגד עיניהם של חכמים והם ביקשו ביטוי אחר לאלו הימים. ביקשו ומצאו - הדלקת נרות.

זהו ששאלה הגמי "מאי חנוכה". לאמור: מה עניין מצוות היום שקבעו שתהיה דווקא הדלקת הנר. והתשובה: נס פך השמן, הוא ששימש עילה לקבוע את מצוות היום.

נמצא שקביעת הימים הייתה כבר באותה שנה. וודאי נקבעו הימים לדורות על התשועות הנפלאות והניצחונות, כמוזכר בנוסח 'על הנסים'. וכבר אז קבעו שמונה ימים. אלא שאז נקבעו הם כתחליף לימי הסוכות (שבעת ימי החג ושמיני עצרת); באו חכמים לשנה האחרת וחידשו כי מצוות היום תהיה הדלקת הנר⁷: עילה לדבר - נס פך השמן, שהספיק לשמונה ימים.

דברים אלו עולים יפה עם הנוסח בשאלתות דרב אחאי גאון (שאלתא כו):

ומאי נר חנוכה? דתניא...

והבהיר הנצי"ב ב'העמק שאלה':

לפי נוסחא זו מדויק, דלא על כלל חנוכה שואל, דזה פשוט: נס הצלה וחנוכת המזבח שהיה

6. לבד מחשש שיש כאן משום איסור בל תוסיף. אכן עניין 'בל תוסיף' בהקשר זה יש לעיין בו הרבה, ולא כאן מקומו.

7. ואפשר שבהדלקת הנר יש גם כמין זכר לחגיגת הסוכות במקדש. שהרי בכל לילות חול המועד סוכות חגנו במקדש את

שמחת בית השואבה שהתאפיינה באבוקות אור רבות (עיי' סוכה פרק ה משניות ב, ד).

שמה, אלא מאי נר חנוכה, למאי קבעו חכמים נר.

ה. זיקה לסוכות

זיקת מה לסוכות נשמרה בדרכם של המהדרין מן המהדרין לשיטת בית שמאי - פוחת והולך - כנגד פרי החג (שבת כא, ב).
ואולי זיקה זו היא הנמצאת ביסוד המנהג הנזכר בספר חיי אדם (קנד, ג):
ויש שנהגים בו איסור מלאכה ביום א' וביום ח', דומיא דפסח וסוכות.
ונראה יותר דומה לסוכות, שאף בו איסור מלאכה ביום הראשון וביום השמיני.
ועיי גם בערוך השולחן (תרע, ה) שהביא מספר החשמונאים:
לפי שעיי הגזרות בטלו אז מלהקריב בחג הסוכות העבר ובשמיני עצרת, ולכן לזיכרון זה עשו שמונה ימים חנוכה.

על זיקה פנימית מדבר השפת אמת (חנוכה תרמ"א):

חנוכה ופורים הם האורות מרגלים, רק הגי' רגלים המפורשים בתורה הם תורה שבכתב ויש נגד זה גם רגלים מתורה שבעל פה, והם אורות המקבלים, כדמיון אור הלבנה מאור החמה כידוע... **וחנוכה הארה מחג הסוכות**, ופורים מחג השבועות. **ומחג הפסח מקווים אנו להיות עוד, כמו שכתוב: "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות"**.

השפת אמת לא פירש מהי אותה זיקה שבין חנוכה וסוכות⁸. ושמה המשכן הוא הקשר, שכן מסורת היא שהתחילו ישראל במלאכת המשכן בט"ו בתשרי-מועד חג הסוכות (עיי ביאור הגר"א לשיר השירים א, ד), ונשלמה המלאכה בכ"ה בכסלו (פסיקתא רבתי, א).
כמין רמז לזיקה בין חנוכה לסוכות ראה רבי יהודה החסיד בסמיכות בתורה בין חג הסוכות הנזכר בסוף פרשת המועדות שבספר ויקרא (פרק כג), לבין מצוות הדלקת הנר הפותחת את הפרק הבא (פרק כד). ואלו דבריו (פרושי ר"י החסיד לתורה מהדורת י"ש לנגה עמ' 152):
הקשה רי"ח, למה נסמך סוכות לחנוכה? אלא רמז חנוכה אחר סוכות. וזהו טעם של בית שמאי דילפינן נר חנוכה מפרי החג.

בתוספתא (בבא קמא ו, כח) נשמעת לנו זיקה בין מצוות היום בחנוכה למצוות היום בסוכה: וכן היה רבי יהודה אומר: **בנר חנוכה** פטור (אם הזיק פשתן הטעון על גבי גמל), מפני שהניח ברשות. וחכמים אומרים בין זה ובין זה חייב, כגון אלו **המסכנין על פתחי חנויותיהן ברשות הרבים בחג**, אף על פי שיש להן רשות, ובא אחר והזקק בהן - הרי זה חייב.
ובבבלי (בבא קמא סב, ב):

דרש רבי נתן בר מניומי בשם רבי תנחום: נר חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה, כסוכה.

זיקה עולה גם מהפטרת החגים, שבשניהם מפטירים מנבואת זכריה (יום א' של סוכות - זכריה יד; שבת חנוכה - זכריה ב, יד). וכדרך שהפטרת סוכות מדברת לקראת חתימתה על הפן האוניברסלי ('והיה כל הנותר מכל הגויים הבאים על ירושלים ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבא-ות ולחג את חג הסוכות" - יד, טז) כן מודגש פן זה בתחילת הפטרת חנוכה ('וילוו גויים רבים אל ה' ביום ההוא והיו לי לעם" - ב, טו).

8. אשר לפורים ושבועות מצינו משותף - קבלת תורה, כדרשת הגמי (שבת פח, א): "הדור קבלוה בימי אחשוורוש".

ואולי הזיקה שבין שני המועדים הללו היא היותם חגים ארץ ישראליים במהותם ובגילוייהם. בין שלושת הרגלים - פסח עניינו היציאה ממצרים, שבועות עניינו קבלת התורה במדבר, ואילו סוכות לכמה מרבתינו הוא חג (גם) על הכניסה לארץ⁹. ובין שני המועדים שקבעו חכמים בימי בית שני, הרי פורים הורתו ולידתו במלכות פרס ומדי, ורק חנוכה כל כולו יתוצרת הארץ¹⁰.

1. משמעות תשועת חנוכה לאחר החורבן - מלכות ישראל

עתה נעבור לפנינו אחרות של המועד.

הרמב"ם בתחילת הלכות חנוכה סוקר את שאירע, סקירה שבאה להבהיר על מה ולמה חוגגים את ימי החנוכה.

בבית שני כשמלכו יוון¹¹ גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם... עד שריחם עליהם א-להי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיע ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנה עד החורבן השני. משמע לפי הרמב"ם, שאף העמדת מלך מן הכהנים והתמדת המלכות, היא מתשועות אותם ימים ואף עליהם יש להלל ולהודות.

אלא ששייכות עניין זה לקביעת היום צריכה עיון, שהרי בברייתא שנינו שכבר לשנה האחרת נקבעו ימי חנוכה. ואף הרמב"ם הדגיש (שם ה' ג): "ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור". באותו דור ספק אם כבר העמידו מלך מן הכהנים, וודאי הוא שאז לא יכלו עדיין לקבוע כמה זמן תימשך מלכות בית חשמונאי. ומה מקום אפוא להזכיר עובדות אלו כאן? אפשר כי בכך ביקש הרמב"ם להשיב על שאלה צפויה.

במסכת ראש השנה (דף יח-ט) נקבע כי מגילת תענית בטלה, היינו אותם ימים טובים ותאריכים ייחודיים שנקבעו באותה מגילה בטלו עם החורבן. אבל שניים לא בטלו: חנוכה ופורים. אשר לפורים הרי זה מעוגן בכתוב לקראת סוף מגילת אסתר:

וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים, וזכרם לא יסוף מזרעם.

אך ימי חנוכה, מה טעם לא בטלו? והלא משנחרב הבית כבר אין מקום לשמחה על טיהור המזבח וחנוכתו!

אפשר שעל כך בא הרמב"ם להשיב, בציינו כי נמשכה המלכות כמו מאתיים שנה. עם חורבן הבית מגלים, כי ימי חנוכה - לבד מן התשועה וההצלה שבהם, ולבד מן טהרת המקדש וחידוש העבודה - אף נקבע בהם חידוש מלכות ישראל, ולא כאפיזודה חד פעמים חולפת אלא כתופעה קבועה

9. ע"י אברבנאל סוף פרשת ראה; חיי אדם תחילת הלכות סוכה.

10. על קשרים נוספים ראה במסתו של הרב יואל בן נון "יום יסוד היכל ה'", מגדים יב (תשרי תשנ"א), בחלק הרביעי - "ייסוד החנוכה" עמ' 87 ואילך.

לעניין זה ראה עוד: ח' לשם, שבת ומועדי ישראל ח"א עמ' 271, 290-292; י תבורי, מועדי ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, עמ' 374-375 ובמקורות המצוינים שם בהערה 24; דרוק אהרון, "מקורותיו של חג החנוכה", מים מדליו, תשנ"ד עמ' 60-65. ושם עסק בכמה מן השאלות שדיברנו בהם. אמנם לו דרך אחרת.

11. ראה בשינויי נוסחאות במהדורת פרנקל. אפשרויות נוספות: שמלכות יוון; כשמלכי יוון.

יציבה לאורך עשרות בשנים¹². נמצא כי חנוכה הרי הוא גולת הכותרת של גאולת בית שני, זו שראשיתה מצער; עלייה קטנה וריבונות מצומקת ודלה. יום הקטנות הופך ליום גדול בחנוכה - וזו, גאולת בית שני יפה לקבוע בעטיה ימי הודיה לדורות אף לאחר שחרב הבית. הרי לנו הממד השלישי - גאולת בית שני, מלכות ומקדש לישראל.

ז. סמל המדינה

מעתה, מה מאד סמלי והולם היה קביעת המנורה כסמל מדינת ישראל, שהיא מהווה מבחינה מסוימת המשך למלכות ישראל של ימי בית שני. והנה מעניין, שבתחילת שנת תשי"ט הציע הרב הראשי הראשון לציון הרב ב"צ עוזיאל לקבוע את הסוכה כסמל המדינה, כפי שעולה מהמסמך המועתק בזה:

כ"ט תשרי ה'תשי"ט

לכבוד

האדון הנכבד מר

דוד בן גוריון יצ"ו

ראש הממשלה ושר הבטחון

הקריה, ת"א.

שלום רב,

בקראי בעיתונות את הוויכוח בנדון סמל המדינה, מצאתי לטוב להביע, לקבוע סמל המדינה "סוכה מפוארת", ולכתוב תחתיה "סוכת דוד".

א. הסוכה היא סמל חסות העליונה בשנות הנדודים במדבר, שלזכרה נקבע חג הסוכות החג הגדול ביותר שהוא זמן שמחתנו.

ב. תפילתו היום-יומית של עם ישראל היא: "ופרוש עלינו סוכת שלומך", ובשבתות ובמועדים מוסיפים: "הפרוש סוכת שלום עלינו ועל כל ישראל ועל ירושלים".

ג. הסוכה היא סמל הגאולה העתידה, ששכינת קדוש ישראל וגואלו תהיה חופפת עליה: "וברא ה' על מכוני הר ציון וכו' וסוכה תהיה לצל יומם וכו'" (ישעיהו ד, ו). "ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבא-ות ולחוג את חג הסוכות" (זכריה יד, טז). "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת וגדרתי את פרצה והריסותיו אקים ובניתיה כימי עולם".

מנימוקים אלה אני מוצא כי הסוכה שהיא מיוחדת לישראל ושאינ בכל העמים משלה, היא הסמל הנכון והנאה למדינת ישראל, המסמלת את סוכה דמהימנותא היא חסות ה' א-להי ישראל, ואת מלכות ישראל שהיא תקומתה של מלכות דוד, של משפט וצדקה. כאמור: "ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו".

12. ציון כי דברים אלו הם שלא כדברי הרמב"ן בפירושו לתורה על הפסוק "לא יסור שבט מיהודה" (בראשית מט, י), הרואה בהעמדת מלך מן הכהנים וביותר בהעברת המלכות אח"כ בירושה, את חטאם של החשמונאים וסיבה לכליונם. מהו המקור לדברי הרמב"ם? אפשר שרמזו מן השוני ששינתה הגמרא מן הנוסח שבמגילת תענית. במגילת תענית נאמר: "וכשגברה יד בית חשמונאי". אבל הגמרא תיארה: "וכשגברה מלכות בית חשמונאי" (ועיי' בחידושי האדמו"ר רבי צבי אלימלך מדינוב על סוגיית חנוכה, שעמד על ההפרש בנוסח והסביר: "והוא לדעתו כפשוטו, כי מתחילה לא היו בית חשמונאי מלכים, רק בהמשך הדורות אח"כ נעשו מלכים, והנה מגילת תענית נכתב בזמן הנס לא כתבו מלכות, דעדיין לא היו מלכים, ותנא דידן בספרי הש"ס שכבר ידעו שהצליחו למלוכה משום הכי כתב מלכות לכבודם").

ח. עולם מאיר והולך

שנינו במסכת עבודה זרה (ח, א):

תנו רבנן: לפי שראה אדם הראשון יום שנתמעט והולך, אמר: אוי לי, שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו, וזו היא מיתה שנקנסה עלי מן השמים. עמד וישב שמונה ימים בתענית ובתפילה. כיון שראה תקופת טבת וראה יום שמאריך והולך, אמר: מנהגו של עולם הוא, הלך ועשה שמונה ימים טובים. לשנה האחרת עשאון לאלו ולאלו ימים טובים. הוא קבעם לשם שמים והם קבעום לשם עבודת כוכבים.

שלהי תקופת תשרי הם ימים שבהם החושך מתגבר והולך, והלילה נוגס מחלקו של יום. עם תחילת תקופת טבת חל מהפך והמגמה מעתה היא: ימים מאריכים ולילות מתקצרים. מהפך זה מצא את ביטויו גם בנפשו של אדם הראשון: מחרדה ואימה מפני השתלטות החושך והמוות, לתענית ותפילה והלל והודיה על אור שמרחיב והולך.

ימים שבין כ"ה בכסלו ל-ב' בטבת נופלים בדרך כלל באותה תקופה של השנה - ימים של התגברות חושך ושינוי מגמה.

אכן באותם ימים חל גם המהפך ההיסטורי. תחילה חשו בני אותה תקופה שיום מחשיך והולך, שכן ביום כ"ה בכסלו בשנת 145 לשטרות חיללו היוונים את המקדש וביקשו לכבות אורו של עולם. שלוש שנים אחר כך טיהרו חשמונאים את המקדש והעלו מחדש אור במנורה¹³. מעין מה שאירע לאדם אירע להם. אפשר שממנו למדו וכן **חידשו** אותם **שמונת** ימים טובים שהנהיג אדם הראשון לשנה האחרת.

כיון שכך, יפה להם לאותם ימים שתהיה מצוותם הדלקת הנר. הדלקה הנעשית עם תחילת הלילה, כדי להודיע כי "קץ שם לחושך" ותחומו הולך ומצטמצם.

נמצא: ימים טובים אלו ראשיתם מאדם הראשון, וכיוון שכך יש להם משמעות כלל אנושית, הרבה מעבר לאותו דור, מעבר לשנה האחרת, מעבר לגבולות הלאומיים הישראליים (חזרה מלכות לישראל) הרי הם - נרות החנוכה - מאירים והולכים עד להארתו של העולם כולו¹⁴.

והיה לעת ערב יהיה אור (זכריה יד, ז).

13. ראה שם בספרי המכבים.

14. "על כן קראו לימים האלה חנוכה, הוא חינוך והרגל לגאולה העתידה במהרה בימינו" (בני יששכר, מאמרי חודש כסלו, מאמר ד' אות יא), וראה שם עוד מאמרים בכיוון זה, שימי חנוכה מגמתם - העתיד.

ט. בשורת השלום

ברכת 'יוצר' שבתפילת שחרית פותחת:

יוצר אור ובורא חושך,

עושה שלום ובורא את הכול.

הרי לנו: אור מקביל לשלום. סביר אפוא שבחנוכה - שהוא חג האורים¹⁵ - יבוא גם מוטיב זה לידי ביטוי. ואכן הכתוב שבסמוך לחתימת הפטרת היום משמיע (זכריה ד, ו):

זה דבר ה' אל זרובבל לאמור: לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחי...¹⁶

ואת הלכות חנוכה שבחיבורו חותם הרמב"ם בדברים בשבח השלום:

גדול השלום שכל התורה נתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר: "דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה

שלום"¹⁷.

הרי לנו חג שראשיתו בעימות אלים בתוך ישראל בין חסידים למתייוונים והמשכו במלחמה בין ישראלים לגויים - הנה הוא נחתם בבשורת השלום.

15. כך קראו לחג החנוכה, כפי שמעיד יוסף בן מתתיהו בספרו קדמוניות היהודים יב (במהדורות שליט עמ' 62).

16. דהיינו, שהמאבקים בין אנשים ועמים יעברו מן המישור הפיסי, במלחמה, אל המישור הרוחני, בדרכי שלום.

17. אף בזה זיקה בין חנוכה לסוכות, שהרי הצירוף סוכת שלום מופיע אף הוא בנוסח התפילה, שבו אנו חותמים את ברכת

השכיבנו בשבתות ובמועדים במילים "הפורש סוכת שלום...".